

AVRUPA'DAN OSMANLI DEVLETİ'NE: YENİÇAĞ'DA GALATA'DA MÜSTE'MEN YAHUDİLERE DAİR KAYITLAR

Metin Ziya KÖSE*

Özet

Osmanlı başkenti İstanbul'da Avrupalı tüccarların yaşadığı ve ticarî faaliyetlerini yürüttüğü Galata'da, Avrupalı Yahudilerin de bulunması şaşırtıcı değildir. Çoğunlukla ticaret yapmak için burada bulunan Venedikli ve Fransalı Yahudilere ait kayıtlar, Galata Şer'iyye Sicilleri'nde yer almaktadır. Osmanlı hukuk sistemi ve uluslararası ticaret düzenlemeleri içerisinde bu Yahudiler, *müste'men* olarak kabul edilmekteydi. Galata mahkemesindeki kayıtlar çok sık olmasa da *harbî* Yahudilere dair veriler içermektedir. Bu çalışmada hem Avrupalı Yahudilerin Galata'daki varlığına işaret edilecek hem de ticarî faaliyetlerinin içeriği hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca, Osmanlı yönetimin uluslararası hukuk normlarına göre bu Yahudileri tanıma ve kimliklendirme tarzı üzerinde durulacaktır. Son olarak konu ile alakalı mahkeme kayıtlarının içeriği hakkında açıklamalar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Galata, Müste'men, Yahudi, Ticaret, Firarî

FROM EUROPE TO OTTOMAN EMPIRE: DOCUMENTS ON MUSTE'MEN JEWS IN GALATA IN THE EARLY MODERN PERIOD

Abstract

It is not surprising to see European Jews at Galata where the European merchants lived and carried out their mercantile activities at İstanbul, the capital of Ottoman. The recordings which belong to the Venetian and French Jews who were there mostly to make trade are in Galata Court Registers. These Jews were accepted as "müste'men" in the Ottoman law system and international trade arrangements. Though these records are not rich, they include information about "harbî" Jews. In this work there will be information about the mercantile activities of European Jews and their existence in Galata will be pointed as well. Furthermore, the style of identification and recognition of these Jews by Ottomans according to international law norms will be mentioned. As a conclusion, there will be explanations about the contents of court records.

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Nevşehir/Türkiye. metinziya@hotmail.com

Key Words

Galata, Müste'men, Jews, Commerce, Fugitive

GİRİŞ

Tarihler 30 Nisan 1705'i gösterdiğinde Galata mahkemesi firarî bir Yahudî'nin ticarî mallarının tespiti için toplandı. Kaçak, bir Osmanlı tebaası (*zimmî*) olan Yahudi değildi. Venedik'e tâbi olan bu şahıs mahkeme kayıtlarında "*Venedik tâifesi Yahudilerinden*" tanımlamasıyla yer aldı. Belgede zikredilmemiş olsa bile Osmanlı mercileri bu Yahudî'yi bir *müste'men* olması sebebiyle Avrupa tüccarı statüsünde kabul etmekteydi. Mahkemede Venedik elçisinin izniyle Venedik tüccarlarının tercümanlığını yapan İshak veled-i Rali'nin de hazır bulunmasından da anlaşılacağı üzere kadının uluslararası boyutu olan bir vakayı dinlemesi ve çözmesi gerekmekteydi. Galata'da Camii-i Kebir Mahallesinde yaşayan Yasef veled-i Avram veled-i Yasef, piyasaya olan borçları nedeniyle çareyi kaçmakta buldu. Kendisinden geride kalan, tüccar el-Hac Ali bin Ömer'den satın aldığı ve Galata'da Rüstem Paşa Hanı'nda kiraladığı mahzende bulunan altı yüz seksen üç adet dana gönü idi. Gönlerin muhafazası için Galata mahkemesi tarafından el-Hac Mehmed bin Mehmed kayyım olarak atandı¹. Yasef'ten uzun bir süre ses çıkmaması üzerine kayyım, gönleri satmak için gerekli izni aldıktan sonra müzayedeye çıktı. Yalnızca bir kişi gönlere talip oldu. Yine bir Yahudi olan Estergo veled-i Yasef altı yüz elli kuruş ödeyerek gönleri satın aldı².

Yasef'in nereye kaçtığını hiçbir zaman bilemeyecek olsak da yukarıda resmedilmeye çalışılan olaylar örgüsünden anlaşılacağı üzere Galata Şer'iyye Sicillerinde yer alan bazı dava kayıtları bize sadece Osmanlı başkentinde bulunan zimmî Yahudilerden değil ama aynı zamanda Avrupalı devletlerin tabiiyetinde olan Yahudilerden de haber vermektedir³. Daha çok ticaret amacıyla Osmanlı başkentinde bulunan bu Yahudilere tanınan hukukî statüyü ve ticarî faaliyetlerini tanıtmayı amaçlayan bu mütevazî çalışma, Osmanlıların Yahudilerle olan münasebetlerine küçük bir katkı yapmayı da hedeflemektedir.

I. AVRUPA YAHUDİLERİNİN OSMANLI HUKUKUNDAKİ YERİ

Osmanlı mahkemesi Avrupalı Yahudilerin hukukî vaziyetlerini tanımlayıcı ve tarif edici bilgiye ve kurallara sahip miydi? Bu sorunun cevabını vermeden önce konu içinde bahsi geçecek belgelerle ilgili olarak açıklamalar yapmak yerinde olacaktır.

¹ 6 Muharrem 1117 (30 Nisan 1705), *Galata Şer'iyye Sicilleri* (bundan sonra GŞS), nr.197, v. 55-56.

² 5 Safer 1119 (8 Mayıs 1707), GŞS, nr.197, s. 92.

³ Osmanlı Yahudileri için önemli kaynaklardan biri olan mahkeme kayıtları için bk. Halil İnalçık, "Foundations of Ottoman-Jewish Cooperation", *Jews, Turks and Ottomans* (ed. Avigdor Levy), Syracuse University Press, New York 2002, s. 3. Galata Şer'iyye Sicillerinin Avrupa tarihi açısından önemi için bk. Metin Ziya Köse, "Akdeniz ve Avrupa Tarihi Kaynağı Olarak Galata Şer'iyye Sicilleri", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 151-173.

Yeni Çağ'da kimlik ve dinî aidiyet devletler tarafından önemsenmekteydi. Osmanlı Devleti de bu duruma uygun olarak kendi tebaası ile diğer ülke vatandaşlarını ayırt edecek tanımlamalar ve hukukî düzenlemeler yapmıştı. Buna göre Osmanlı tebaası olanlarla olmayanlar arasındaki ayrım devletin ortaya koyduğu ve açıklayabildiği bir hususiyetti. Burada diğer devletlere nazaran Osmanlılar açısından farklılık yaratan durum, Osmanlı bürokrasisinin Osmanlı tebaası olmayan Venedikli Yahudilerin tanımlanmasında hangi belirleyici unsurları dikkate aldığıyla ilgilidir. Yeni Çağ'da kimlik iki bakımdan kategorize edilmekteydi: Din ve ulus⁴.

Galata mahkemesi kayıtları bu iki niteliğe de vurgu yapmaktadır. İncelenen mahkeme kayıtlarının tamamında geçen “Venedik” ve “Yahudi” kelimeleri hem din, hem de ulus kategorisini hemen her defasında tekrar etmektedir. Ayrıca dini farklılığa rağmen bu Yahudilerin Galata'daki Venedik topluluğunun bir parçası olarak görüldüklerini de ispatlamaktadır. Zaten belgelerin bazılarında “Venedik tâifesi Yahudilerinden” ibaresinin bulunması doğrudan topluluk ya da cemaat mefhumunu ön plana çıkarmaktadır.

Mahkeme kayıtlarında yer alan aidiyet, kimlik alanı ve dinî tanıma dairesinde kendilerinden Venedik Yahudisi olarak bahsedilen kişileri hakikî Venedik Yahudisi olarak kabul etmek durumundayız. Bu bakımdan söz konusu kayıtların din ve ulus kavramının kimlik algısının oluşmasına olan etkisinin mühim olduğu Osmanlı coğrafyasında, belgelere yansıyan tanımlamaları dikkatle takip etmeliyiz. Bununla birlikte üzerinde tartışılacak mahkeme kayıtlarında farklı kategoriler üzerinden hukukî statüyü vurgulayan bir anlayışın var olduğunun farkına da varmalıyız.

Hemen belirtmek gerekir ki din ve ulus kategorisinin kesin bir sınırı yoktur. Bu iki unsurun değişkenlik gösteren bir niteliği de bulunmaktadır. Mesela Osmanlı vatandaşı Yahudilerden bazılarının, Venedikli olduklarını beyan ederek başkentte ticaret yapmalarına ve gerçek Venediklilerin ticaretini azalttıklarına dair balyos Cavalli'nin 1560'daki yakınması buna örnek olarak gösterilebilir⁵. Bazı uyanık Yahudi tüccarın zımmî olmalarına rağmen kendilerini Venedikli olarak tanıtmaları Osmanlı idaresince elbette ki kabul edilemezdi.

Müste'men Yahudilere ait elimizdeki ilk kayıtta Menahim adlı Yahudi, “Venedik reâyâlarından” ifadesiyle tanımlanmıştır⁶. Burada ulus vurgusu

⁴ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, The John Hopkins University Press, Baltimore 2006, s. 10.

⁵ Minna Rozen, *Istanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453-1566)*, İstanbul 2010, s. 35.

⁶ GŞS, nr. 110, s. 128.

yapan bir yaklaşım söz konusudur. Diğer bir kayıta ise “*Venedik tüccârından olub hâlâ mahrûse-i Galata dâhilinde Bereketzâde mahallesinde misâfîren sâkin Yehuda veled-i Danyal nâm Yahudi*” açıklaması yapılmıştır⁷. Burada ayırt edici nitelik adı geçen Yahudi’nin geçici bir süreliğine Galata’da bulunması ile alakalıdır. Öyleyse yukarıda sözü edilen iki unsurun yanına Osmanlı ülkesinde geçirilecek *zaman* kategorisini de eklemek gerekir. Öyle ki bahsi geçen “zaman” kategorisinin kişinin kazanacağı ayırt edici niteliğin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Galata Şer’iyye Sicili’nden elde ettiğimiz diğer bir kayıt, zaman kategorisi hususundaki görüşümüzü doğrular niteliktedir: “...*mahrûse-i Galata’da ticaret tarikiyle mütemekkin olan Françe Yahudilerinden Gıyami nâm Yahudi*...”⁸. Görüldüğü üzere mütemekkin kelimesi burada ana tanımlama unsurlarından biri durumundadır ve adı geçen Yahudi’nin uzun bir süredir yerleşik olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Dikkat edilmesi ve altı çizilmesi gereken diğer bir husus ise *yapılan işin* tanımlanması suretiyle devreye girmesidir. Ticaret; bu Yahudi’nin neden Galata’da bulunduğu ana sebebi olarak durmaktadır. Belge etraflıca incelediğinde mesele ile ilgili başvurunun Fransız elçisi tarafından bizzat yapıldığını ve büyük bir ihtimalle Gıyami hakkındaki kimlik bilgilerinin elçi tarafından verilmiş olduğuna işaret etmektedir. Buna rağmen, Galata gibi kozmopolit bir kadılık merkezinde tanımlayıcı unsurların görevliler tarafından çok da zor olmayacak bir şekilde yapıyor olması akla daha yatkındır.

Aşağıdaki iki ifade de Yahudilerin zaman kategorisi ile tanımlandığına ve tanındığına işaret etmektedir: “...*Venedik tüccarından olub...kasaba-i Hasköy’de sâkin...İsak veled-i Salamon nâm Yahudi*...”⁹; “*Venedik taifesi Yahudilerinden olub mahrûse-i Galata’da Camii-i Kebir Mahallesinde sâkin iken*”¹⁰. Aslında sakin kelimesinin mütemekkin kelimesinden hemen hemen hiç bir farkı yoktur ve adı geçen Yahudilerin zaman kategorisi ile bağlantısı kurularak uluslararası ticaret kuralları çerçevesinde sistemin bir parçası olduklarına işaret etmektedir. Ayrıca sakin kelimesi ile uzun bir sürenin kastedildiği de açıktır.

İki belgede ise önceki kategorilere ek olarak bu kez farklı bir tanımlama yapılmaktadır: “...*Venedik Yahudisi müste’menlerinden iş bu hâmilü’r-rakîm Yuda veled-i Gavril nâm müste’men*...”¹¹ ve “*Venedik taifesi Yahudilerinden olub*

⁷ 14 Safer 1095 (6 Eylül 1684), GŞS, nr. 131, s. 69.

⁸ Evahir-i Safer 1096 (4 Şubat 1685), GŞS, nr.133, s. 139.

⁹ 29 Cemaziyelahir 1115 (9 Kasım 1703), GŞS, nr.190, s. 679.

¹⁰ 6 Muharrem 1117 (30 Nisan 1705), GŞS, nr.197, v. 55-56.

¹¹ 20 Cemaziyelahir 1113 (22 Kasım 1701), GŞS, nr.185, s. 198.

mahrûse-i Galata'da Camii-i Kebir Mahallesiinde sâkin iken duyûnu ez-yed olduğu halde bundan akdem gıybet ve firâr eden Yasef veled-i Avram veled-i Yasef nâm müste'men"¹². Müste'men tabiri, kısa olmayan ama belirli bir süre zarfında Osmanlı ülkesinde bulunma hakkı elde eden Avrupalılar için kullanılmaktadır¹³. Aslında belgelerdeki tüm tanımlayıcı kelimelerin anlatmak istediği kavramdır müste'men. Zira, Osmanlı idaresi tarafından ahidnâme verilmiş tüm *frenk*¹⁴ ya da *efrenc* tüccarlar için bu tanımlama yapılmaktaydı.

Mahkeme neden böyle farklı kategorik kimlik ayrımı yaparak bir tanımlamaya gitmiş olabilir? Taraflardan birinin Yahudi olması önemli değildir. Önemli olan sorunun ya da anlaşmanın bir parçası olan Yahudi'nin bir Avrupalı devletin vatandaşı olarak kabul edilmesidir. Burada ahidnâme şartlarının göz önünde bulundurulduğu altı çizilerek belirtilmelidir. Gerçekten de Fransız Yahudi'si Gıyami hakkındaki belgede referans olarak ahidnâmenin gösterilmesi tesadüfi değildir¹⁵.

Aşağıda incelenecek olan belgelerde Avrupalı Yahudiler hep Yahudi adlarını kullandılar. Hakikatte bunların Yahudi adı yerine vatandaşı oldukları ülkelerin adlarını kullandıkları bilinmektedir. Bilhassa Venedik Yahudilerinin korsan saldırılarından korunmak için Yahudi kimliklerini gizleyerek İtalyanca adlarını kullanmayı tercih etmekteydiler¹⁶.

Belgelerde geçen *mütemekkin* ve *sâkin* ifadeleri İstanbul'daki Avrupalı Yahudileri birer acenta (fattore) olduklarını akla getirmektedir. Venedik-İstanbul bağlantılı ticarete acentaların önemli rol oynadıkları bilinmektedir. Zaten yapılan işin gereği her iki şehirde de ticarî ortamı koklayacak, gelişmeleri takip edecek, fiyatları kontrol edecek ve alım satım işlerini gerçekleştirecek acentaların bulunması neredeyse bir zorunluluktur. Benzer şekilde Venedik'te ikamet eden ancak Osmanlı vatandaşı olan Yahudi acentaları da zikretmek gerekir¹⁷. Ferdi hareket eden tüccarları da göz önünde bulundurmamak kaydıyla bu Yahudileri Venedik'teki Osmanlı acentaları olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Galata'da ticaret yapan Venedikli Yahudilerin büyük bir ihtimalle burada tanıdıkları ya da yakınları

¹² GŞS, nr. 197, v.55-56.

¹³ Müste'men için bk. Ahmet Özel, "Müste'men", *DİA*, 32, İstanbul 2006, s. 140-143 ve Mübahat S. Kütükoğlu, "Avrupa Tüccarı", *DİA*, 4, İstanbul 1991, s. 159.

¹⁴ Genelde Batı Avrupalı anlamında kullanılan frenk tabiri için bk. Mahmut Şakiroğlu, "Frenk", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 197-199.

¹⁵ "...hük-m-i şerifimle vusul buldukda bu babda *ahidname-i hümayun mucébince* sadır olan emrim üzere amel edip *mahrûse-i Galata'da* ticaret tarikikle mütemekkin olan Efrance Yahudilerinden Gıyami nam Yahudi..."

¹⁶ Dursteler, age, s. 108.

¹⁷ Halil İnalcık, "Foundations...", s. 12.

olmalıydı. Benzer şekilde Osmanlı Yahudilerinin de Venedik'te akrabaları ya da tanıdıkları bulunmaktaydı¹⁸.

Başkentte gerek burada doğan, gerekse bir süreliğine de olsa Venedik'te kalmış ve orada ailesi olan birçok Venedikli Yahudi bulunmaktaydı. Fakat bu Yahudiler İstanbul'daki diğer Venedikliler gibi gerçek birer Venedik vatandaşı olarak kabul edilmemekteydiler¹⁹. Aslında bunların Venediklilerle ilişkisi tam olarak belli değildir ve çoğu Venedik vatandaşı olarak ticaret yaptıkları gibi Osmanlı vatandaşı olarak da ticaret yapmayı tercih etmekteydiler. XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'daki Venedik Yahudilerinin balyosa vermeleri gereken vergileri Osmanlı Yahudisi oldukları gerekçesiyle ödememeleri üzerine balyos Simone Contarini, sultandan yardım istemiş ve gümrük emirlerinin bu vergiyi tahsil etmesini rica etmişti²⁰.

Aşağıda incelenecek olan belgelerden anlaşılacağı üzere Venedikli Yahudilerin daha çok ticaret amacıyla Galata'da buldukları görülecektir. Ancak bunlardan bazılarının konsolos, tercüman ya da simsarlık gibi can atılan görevlere getirildiği de olmuştu²¹. Bu görevlere getirilmelerinde bu kişilerin birkaç dil bilmeleri ve farklı kültürlerle aşina olmaları her dönemde en büyük avantajları olmuştur.

II. VENEDİK YAHUDİLERİNİN TARİHİNE DAİR BİR KAÇ NOT

Eldeki mevcut vesikaların neredeyse tamamı Venedik Yahudileri ile alakalı olduğundan bu zümrenin tarihine bir göz atmak yerinde olacaktır. Venedik Yahudileri denildiğinde akla tek bir cemaat, homojen bir topluluk gelmemelidir. Zira, Yahudiler tıpkı Osmanlı ülkesinde olduğu gibi farklı gruplara ayrılmışlardı²². Bu gruplardan birincisi şehirdeki en eski cemaat olan Alman Yahudilerinden (İtalya'da doğanlar dahil) meydana gelmekteydi. Alman Yahudilerin bir kısmı diğer İtalyan şehirlerinden gelmişlerdi ve genellikle tefecilik yapmaktaydılar²³.

İkinci grup, Osmanlı vatandaşı olan ve Venedik'te belli bir süreliğine bulunan Yahudilerdi ki bunlara Levanten (*Levantini*) Yahudiler denilmekteydi. Esasında Osmanlı Yahudileri de İtalyan şehir devletleri ile

¹⁸ Yahudi Fattoria'ları (agenta) hakkında Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453-1566)*, İstanbul 2010, s. 234.

¹⁹ Yahudiler Venedik'te vatandaş olarak kabul edilmiyorlar, ancak yaşama ve oturma izni alan bir grup olarak tanınıyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti açısından bu bir sakınca değildi ve Venedik topluluğuna dahil olan herkes dinî farklılıklara rağmen Venedikli olarak değerlendiriliyordu.

²⁰ Dursteler, *age*, s. 110

²¹ Bunlara ilaveten bazı tanınmış Venedik Yahudisi'nin Osmanlı sınırları içerisinde aldıkları rollere dair bk. Dursteler, *age*, s. 110 vd.

²² Galata Şer'iyye Sicillerinde yer alan Osmanlı Yahudileri ile ilgili birçok belgede Yahudiler, mensup oldukları ya da geldikleri yere göre (Sicilya, Portekiz ya da Alman cemaati gibi) tanımlanmaktaydılar.

²³ Frederic C. Lane, *Venice A Maritime Republic*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1973, s. 300.

ticari ağlar kurmayı başarmışlardı. Venedik başta olmak üzere diğer İtalyan şehirlerindeki Osmanlı Yahudileri buralardaki İtalyan Yahudileri ticaret yapmaları hususunda etkilemiş olmalıydılar²⁴. Bunun yanında Levanten Yahudilerin bir kısmı Venedik'te ikamet etmeye başlamış ve zaman içerisinde Venedik Yahudisi olarak kabul görmüşlerdir. Bütün bu tarihî gelişmeleri gün yüzüne çıkaran, Osmanlı Yahudileri hakkında öteden beri hatırı sayılır birçok bilimsel çalışma yapılmış ve önemli sayılabilecek bir külliyat meydana getirilmiştir.²⁵

Sonuncular ise *Potentini* olarak tanımlanıyorlardı ve bunlar İspanya, Portekiz ve Avrupa'nın diğer yerlerinden sürülmüş olan Yahudilerdi. Osmanlı Devleti ile ticarî bağları olanlar daha çok Levantini ve Potentini Yahudileriydi²⁶. Belgelerdeki ifadelerden ve yukarıda açıklanan kimlik ve tanımlama ibarelerinden İstanbul'daki Yahudilerin Venedik'teki hangi Yahudi cemaatine mensup olduklarını belirlemek şimdilik mümkün görünmemektedir. Ancak bunların Levantini ya da Potentini olma ihtimalleri yüksektir.

Venedik şehrinde ikamet eden Yahudilere dair ilk kayıtlara en erken XIV. yüzyılda rastlanmaktadır. Ancak Venedik'in deniz aşırı sahip olduğu kolonilerde bu tarihten önce de Yahudilerin bulunduğunu belirtmek gerekir²⁷. Ayrıca XVI. yüzyıla kadar Venedik yönetimi Yahudileri bir cemaatten daha çok şehirde yaşayan bireyler olarak kabul etmekteydi²⁸.

Venedik yönetiminin Yahudi karşıtı politikaları nedeniyle Venedik'teki Yahudiler başlangıçta uluslararası ticarete yer edinemediler. Katolik fanatıklığı Yahudi sürgünlerinin peşi sıra yaşandığı Avrupa'da Yahudilerin etkili bir konumda olmalarını zaten engellemekteydi. Bu uygulamaya paralel olarak XV. yüzyılda Venedik Yahudileri Levant ticaretinden men edildiler. Yalnız Venedik kolonilerinde yaşayan Yahudilerin bu kolonilerde ticaret yapmalarında herhangi bir engel olmadığı gibi diğer İtalyan kentleri ile ticarî bağları olan Venedikli tüccarlar da buralardaki Yahudilerle ticaret

²⁴ Osmanlı Yahudi tüccarların doğrudan ya da dolaylı olarak Avrupa devletleri ile olan ticaretlerine dair bk. Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries*, Leiden 1984, s. 129 vd.

²⁵ Bunlardan belli başlıları için bk. Bruce Masters, *Christians and Jews in the Ottoman Arab World: The Roots of Sectarianism*, Cambridge 2001; Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries*, Brill, Leiden 1984; Avigdor Levy (ed), *The Jews of the Ottoman Empire*, Darwin Press, Princeton 1994; Avigdor Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Darwin Press, Princeton 1992; Benjamin Braude- Bernard Lewis (ed.) *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Holmes-Meier Publishers, New York 1982; Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, The Macmillan Co., London 1991; İ. İzzet Bahar, *Jewish Historiography on the Ottoman Empire and its Jewry from the Late Fifteenth Century to the Early Decades of the Twentieth Century*, The Isis Press, İstanbul 2008; Haim Gerber, *Crossing Borders: Jews and Muslims in Ottoman Law, Economy and Society*, The Isis Press, İstanbul 2008.

²⁶ Brian Pullan, *The Jews of Europe and the Inquisition of Venice, 1550-1670*, Tauris, London 1983, s. 149-152.

²⁷ Benjamin Ravid, "The Legal Status of the Jews in Venice to 1509", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, 54, 1987, s. 170.

²⁸ Ravid, "The Legal Status...", s. 197.

yapabiliyorlardı²⁹. Osmanlı idaresinin koruması altındaki Yahudilerin Venedik'e gidip gelmeye başlaması üzerine Venedik senatosu sıkı tedbirler olarak deniz aşırı ticaretin yalnızca Hristiyan uyruklar tarafından yapılmasına imkan veren düzenlemeler yaptılar³⁰.

Yahudiler Anti-Semitizm'in etkisiyle 1510-11'de İtalya'dan sürüldüler³¹. Buna rağmen XVI. yüzyıl başlarında Venedik idaresini Yahudileri şehre kabul etmeye ve ticaret yapmalarına izin vermeye zorlayan birkaç önemli gelişme yaşandı. Bunlardan ilki 1509'da Papa'nın önderliğinde Venedik'e karşı kurulan ve *League of Cambrai* adıyla bilinen ittifaka karşı alınan yenilgi sonrasında Mestre ve Padua'lı birçok Yahudi tefeci şehre sığındı. Takip eden süreçte bunların şehirde kalmasına izin verildi³². Diğer etkenlere bakıldığında XVI. yüzyıl içerisinde İspanya'dan sürülen Yahudilerin Osmanlı ülkesine yerleşmeleri Yahudi tüccarları Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de etkili bir konuma getirdi. Levant'ta Venedik'in doğu-batı arasında asırlardır sürdürdüğü aracı rolü Yahudilerin üstlenmesi Venedik tüccarlarını ve yönetimini zor durumda bıraktı. Billhassa Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'de hakim güç konumuna gelmesi ve Venedik kolonilerini ya ele geçirmesi ya da etkisi altına alması Venedik yönetimini Yahudilere karşı uyguladığı baskıcı siyaseti gözden geçirmeye zorladı. Venedik'in aksine diğer İtalyan şehir devletlerinin Yahudileri davet etmesi de Venedik yönetimini Yahudi siyasetini gözden geçirmeye zorladı. Ayrıca Papa'nın destek verdiği Ankona'nın mühim bir rakip olarak Venedik'i zorlamaya başlaması, şehirde Yahudi ve Müslümanların ticaret yapmalarına izin verilmesine sebep olan diğer bir etken olarak zikredilmelidir³³.

Venedik'teki ilk Yahudi gettosu (*Ghetto Nuovo*) 1516'da oluşturuldu³⁴. Zaten izole edilmiş bir hale getirilen Yahudiler dinsel fanatizm karşısında hiçbir zaman rahat hareket edemediler³⁵. Ancak yukarıda açıklanan gelişmelerin etkisiyle 1541'de gittikçe kötüleşen ticareti canlandırmak için

²⁹ Elyahu Asthor, *The Jews and the Mediterranean Economy 10th-15th Centuries*, Variorum Reprints, London 1983, s. iii ve Asthor, "The Jews in the Mediterranean Trade in Fifteenth Century", *The Jews and the Mediterranean Economy 10th-15th Centuries*, Variorum Reprints, London 1983, s. 447 vd.

³⁰ Asthor, *age*, s. 449-450.

³¹ Lane'e göre Anti-semitizmi yalnızca dini faktörlere bağlamak doğru değildir. Billhassa XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Marranoların Doğu Akdeniz'de Venedik çıkarlarını tehdit etmeye başlamaları üzerine ve Kıbrıs Savaşı öncesinde politik ve ekonomik bir yön kazanmıştır (Lane, *age*, s. 302).

³² Ravid, "The Legal Status...", s. 200.

³³ Robert Finlay, "The Foundation of the Ghetto: Venice, the Jews, and the War of the League of Cambrai", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 126/2, 1982, s. 140-154. XVI. yüzyılda Papalık'ın tıpkı Venedik gibi değişkenlik gösteren Yahudi siyasetine dair bk. Kenneth R. Stow, "The Papacy and the Jews: Catholic Reformation and Beyond", *Jewish History*, 6- 1/2, 1992, s. 257-279.

³⁴ Lane, *age*, s. 300.

³⁵ Venedik Yahudilerinin ayrıştırıcı ve izole edilmiş hayatlarına örnek olması bakımından Hristiyanlardan farklı kıyafet ve şapka giymeleri hakkında Benjamin Ravid, "From Yellow to Red: On the Distinguishing Head-Covering of the Jews of Venice", *Jewish History*, 6- 1/2, 1992, s. 179-210.

yeni bir düzenleme daha yapıldı ve Osmanlı Yahudilerinin (*Levantini*) sınırlı bir süre için Venedik'te ikamet etmelerine izin verildi. Buna rağmen 1550'de şehirde Marranolar³⁶ ile ticaret yapılması yasaklandı³⁷. Yahudilerin şehirde sürekli kalmasını sağlayacak kalıcı düzenleme ise 1589'da yapıldı. Bu tarihten Venedik Cumhuriyet'i yıkılana kadar Yahudiler, şehir tarihinin bir parçası olarak varlıklarını muhafaza ettiler³⁸. Bunu sağlayan hukukî metin 1589'da yukarıda sözü edilen üç farklı Yahudi unsura vatandaşlık hakkı hariç Venedik'te ikamet etme ve ticarî faaliyetlere katılma hakkı tanıyan bir imtiyaz sözleşmesiydi. Cumhuriyet sona erene kadar Yahudi hakları bu imtiyaz sözleşmesi ana unsur olmak kaydıyla muhtelif tarihlerde yenilendi³⁹. 1600'lerde Yahudiler, Venedik ticaretinin en önemli unsuru olmaya devam ettiler⁴⁰. 1552'de Venedik'te 900 Yahudi varken, bu sayı 1600'lerde 2500'e çıkmıştı⁴¹. Elbette ki bunda Yahudilere karşı uygulanan siyasetin etkisi bulunmaktaydı.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi, iktisadi ve sosyal problemler Osmanlı Yahudilerinin (Marranolar) Venedik başta olmak üzere Livorno ve Amsterdam gibi şehirlere göçmesine neden oldu⁴². Böylece Venedik, bu yüzyılda ve takip eden asırda şehirde yalnızca ticaretle uğraşmayan ama aynı zamanda gemi sahibi olan ve etkileri gün geçtikçe artan birçok Yahudi'ye ev sahipliği yaptı⁴³. Ancak Venedik Yahudileri XVII. yüzyıl içerisinde bile şehirden çıkarılma gibi tehditlerle karşılaştılar. Fakat bu tehditler öncekiler gibi ciddi problemlere sebep olmadı⁴⁴.

Venedik Yahudilerinin Galata'da bıraktıkları izlere bakıldığında burada bulunmalarının temelinde yatan ana saikin ticaret olduğu görülecektir. Levantini ve Potentini Yahudilerinin ticarete uzmanlaşmış olmaları ile doğru orantılı olan bu görüşü destekleyecek belgeleri incelemek faydalı olacaktır:

III. YAHUDİ MÜSTE'MENLERE DAİR KAYITLAR

³⁶ Hristiyan dinini kabul etmiş Yahudi dönemler (Lane, *age*, s. 301).

³⁷ Oysaki aynı dönemde Osmanlı Devleti'ni tercih eden marranolar ticaret ve para işlerinde önemli bir konumdaydılar (Halil İnalcık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, 29/1, 1969, s. 121 vd).

³⁸ Benjamin Arbel, *Trading Nations Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*, Brill, Leiden 1995, s. 2-12.

³⁹ Bir Potentini olan ve şehir tarihinde önemli bir yeri bulunan Daniel Rodriga'nın hazırladığı ve beş maddeden meydana gelen bu imtiyaz sözleşmesinin içeriği ve kabul edilmesi hakkında bk. Benjamin Ravid, "The First Charter of the Jewish Merchants of Venice, 1589", *AJS Review*, 1, 1976, s. 198 vd.

⁴⁰ Dursteler, *age*, s. 108.

⁴¹ Nathan Wachtel, "Diasporas marranes et empires maritimes (XVIe-XVIIIe siècle)", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 61/2, 2006, s. 421.

⁴² Benjamin C.I. Ravid, "The First Charter of the Jewish Merchants of Venice, 1589", *AJS Review*, 1, 1976, s. 209.

⁴³ Lane, *age*, s. 418, 425.

⁴⁴ Benjamin Ravid, "Contra Judaeos" in Seventeenth-Century Italy: Two Responses to the "Discorso" of Simone Luzzatto by Melchiorre Palontrotti and Giulio Morosini", *AJS Review*, 7/8, 1982/1983, s. 302 vd.

1. Borçlanma Probleminde Müste'men Yahudiler

Pir Hasan Ağa bin Veli adlı bir şahıs hem divana hem de Galata mahkemesine başvurdu. İddiasına göre bir alacak meselesi yüzünden Galata zindanında hapsedilen Palamyooğlu adlı Yahudi'yi Venedikli olan bir diğer Yahudi Menahim korumakta ve kurtulması için çeşitli girişimlerde bulunmaktaydı. Bu nedenle Palamyooğlu'nun Galata kadısı huzurunda bir an önce mahkeme edilmesini talep etmekteydi. İsteğinin uygun görüldüğü, belgedeki diğer bir kayıttan anlaşılmaktadır. Buna göre Galata mahkemesinde davanın görülmesinden sonra taraflar divan-ı hümayuna gönderileceklerdi⁴⁵.

Müste'men Yahudilere dair elimizdeki bu ilk belgenin tarihi mevcut değil. Ancak ait olduğu defter, hicrî 1082-1083 (Miladî 1671-1673) yıllarına ait olduğuna göre mevcut mahkeme kaydı bu tarihler arasındaki bir başvuru ile alakalı olmalıdır. Bir borçlanma meselesi nedeniyle hapsedilen Palamyooğlu'nun, Menahim ile münasebetini ne yazık ki bilemiyoruz. Hapisten bir an evvel çıkarılması için uğraşan Menahim hakkında da tahmin yürütemiyoruz. Ayrıca Palamyooğlu'nun zımmî mi, yoksa müste'men mi olduğuna dair bir bilgiye de sahip değiliz. Pir Hasan Ağa'ya ait bu şikayet dilekçesi, davanın divana taşınmasını gerektirecek önemli bir vaka olduğunu ve şikayetin idare tarafından dikkate alındığı izlenimini uyandırmaktadır.

2. Aracılık Yapan Müste'men Yahudi

Galata'da Bereketzade mahallesinde misafir olan Yahuda veled-i Danyal adlı Venedikli Yahudi'nin, Karavi Bünyamin veled-i Avraham ve Kaverpal veled-i Yako adlı *zımmî* ortakların muhtemelen bir ticarî işini⁴⁶ halletmek üzere Edirne'ye gönderildiği anlaşılmaktadır⁴⁷. Yahuda bu işi belirlenmiş bir ücret karşılığında yerine getirmişti⁴⁸. Taraflar (zımmî Yahudileri mahkemede vekilleri olan bir diğer Yahudi Yasef veled-i Salamon temsil etti) aralarındaki anlaşmanın sorunsuz olarak tamamlandığını mahkeme huzurunda kabul ettiler⁴⁹.

Belge, Osmanlı Yahudileri ile Avrupa Yahudileri arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından ehemmiyetlidir. Ancak, yapılan işin ne olduğunun belirtilmemiş olması aralarındaki ilişkinin ne olduğunu anlamamıza yardımcı olmamaktadır. Ayrıca, misafir olduğu kaydedilmiş

⁴⁵ GŞS, nr. 110, s. 128.

⁴⁶ "...beni bir husus için..."

⁴⁷ Edirne'nin Yahudiler açısından ticarî önemine dair bk. Shmuelevitz, *age*, s. 133.

⁴⁸ "...ücret-i muayyine-i ma'lûme mukâ belesinde..." ve "...müvekkilân-ı mezburân sipariş ettikleri hususları itmâm edüp..."

⁴⁹ 14 Safer 1075 (6 Eylül 1664), GŞS, nr. 131, s. 69.

olan Yahuda'nın, mütemekkin Yahudilere göre daha kısa süre İstanbul ve Edirne'de bulunduğu düşünülürse kurduğu iş ve ilişki ağlarının sağlamlığı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Yahuda'nın Galata'da neden misafiren bulunduğu dair elimizde bir bilginin olmaması onun asıl bağlantısının Venedik'le olduğu şüphesini güçlendirmektedir. Bütün bunların yanında Osmanlı mahkemesinin geçici bir süreliğine de olsa Galata'da bulunan bir müste'men Yahudi'yi kendi hukukî yapısı içerisinde taraf olarak kabul etmesi de vurgulanmalıdır.

3. Yapağı Tüccarı Olan Venedikli Yahudi

Venedikli Yahudi Yuda veled-i Gavril, Üsküdarlı yapağı tüccarı Hüseyin Beşe ibn-i Ahmed'den muhtelif kalitede ve fiyatta yapağı satın aldı. Ancak Yuda bu alışverişi doğrudan yapmadı. Yine bir Yahudi olan ve dellallık yapan İsak veled-i Danil, alım satım işlerinde kendisiyle birlikte hareket etti. Hüseyin Beşe yapağı satışından toplamda 1171, 5 kuruş alacaklı oldu. Mahkeme öncesinde 1047 kuruşu muhtelif zamanda ödeyen Yuda, kalan 124,5 kuruşu da mahkemede Hüseyin Beşe'ye teslim etti. Taraflar karşılıklı olarak üzerlerinde herhangi bir hakkın kalmadığını onayladılar. Yuda'nın Müslüman başka tüccarlarla bağlantısının olduğu da görülmektedir. Zira, Hüseyin Beşe, borcunun 73,5 kuruşunu Eskişehirli Mustafa Beşe'den havale yolu ile aldı ki buradan Mustafa Beşe ile Yuda arasında bir alış verişin vaki olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰. Yuda'nın Osmanlı dünyasını anlama ve tanımada aracı roller üstlenen kişilerden yardım aldığı görülmektedir. Mahkemede Venedik taifesinin tercümanlarından Alvizi kendisine yardımcı oldu. Yine Yahudi dellal İsak veled-i Danil de alım satım sürecine şahit olduğu için mahkemede hazır bulundu⁵¹.

Bir Avrupalı Yahudi'nin bir Müslüman yapağı tüccarı ile gerçekleştirdiği bu ticarî anlaşma ve borçlanmaya dair belge, Osmanlı dünyasının beşerî zenginliğine ve birçok bakımdan birbirinden farklı ulus, cemaat ya da din mensuplarının aynı resim içerisinde bulunmalarını idrak etmemize yardımcı olmaktadır. Yuda, yapağıyı muhtemelen Venedik'e gönderecekti ve kendisi büyük bir ihtimalle bir acenta temsilcisi olarak alım satım yapmaktaydı. Ancak mahkemede tercümanın bulunması henüz Osmanlı diline vakıf olmadığını da ortaya koymaktadır. Yalnız tercümanların kendi tebaalarının yer aldığı bu tarz davalarda istek üzerine hazır bulduklarını bildiğimizden, tercüman Alvizi'nin buna dayanarak mahkemede hazır bulunmuş olabileceğini de göz önünde bulundurmalıyız. Ayrıca duruşmada Yahudi tellalin da hazır bulunması, Yuda'nın Osmanlı

⁵⁰ “..yetmiş üç buçuk kuruşunu Eskişehirli Mustafa Beşe'den be-tarikü'l-havale ...”

⁵¹ 20 Cemaziyelahir 1113 (22 Kasım 1701), GŞS, nr.185, s. 198.

piyasalarında hareket ederken şartları iyi bilen bir uzmanla beraber hareket etmesi şeklinde yorumlanabilir.

4. Venedikli Yahudi ve İngiliz Tüccarlarla Olan Ticarî Münasebeti

Hasköy'de yaşayan Venedikli İsak veled-i Salamon, İngiliz ortaklar Davirdo ve Aleksandri'den ve bunların Belgrad'da ortağı olan Olica'dan satın aldığı çuha⁵², hem kalite bakımından hem de miktar bakımından istediği vasıfta olmadığından Galata mahkemesine başvurdu. Duruşma gününden önce araya girenler İsak'ın 450 kuruş karşılığında davasından vazgeçmesi yönünde sulh sağladılar. İsak kadı huzurunda taraflar arasında bir anlaşmazlık kalmadığına dair ifade verdi⁵³.

Bu belgeden anlaşılması gereken en temel nokta, Osmanlı başkentindeki ticari faaliyetlerin Osmanlı dışındaki coğrafyaların temsilcileri ile olan zengin bağlantısına yapılacak vurgudur. Buna göre bir Venedikli Yahudi, üç Hristiyan İngiliz tüccarının ticarî sahteciliğini bir Müslüman mahkemesinde rahatlıkla dillendirebilmekteydi. Mahkeme din ve ulus farkı gözetmeksizin taraflar arasında araya girenlerin yardımıyla da olsa hasıl olan uzlaşmayı onaylamaktaydı.

Bu mahkeme kaydının diğer önemli hususiyeti ise Osmanlı dünyasındaki dinî sınırların esnekliğini temsil eden bir anlam barındırmasıdır. İngiltere'de uzun süre dışlanan Yahudilerin bir temsilcisinin, Osmanlı başkentinde İngiliz tüccarlarla yaptığı ticarî anlaşma (ya da anlaşmazlık), bir yerde önemine rağmen dinî ve insanî farklılıkların göz ardı edilmesi gerektiğini simgelemektedir⁵⁴. Söz konusu yüzyılda bunu sağlayan sistem sadece Osmanlı sistemiydi.

5. Bir Fransız Yahudisi

Yalnızca bir vesikada bir Fransız Yahudi'sinden bahsedilmektedir. Fransa Yahudilerinin tarihi hakkında yapılan çalışmalar⁵⁵ onların çok da şartırtıcı olmayacak bir surette Ortaçağdan itibaren ticaretle meşgul olduklarını ortaya koymaktadır⁵⁶. Buna istinaden XIII. asırda Marsilya'daki Yahudilerin Levant'tan daha ziyade Kuzey Afrika ile ticari bağları

⁵² Tekstil ticaretinde uzmanlaşan Yahudiler için bk. Shmuelevitz, *age*, s. 139. Yünlü kumaşlar için bk. İnalçık, "Foundations of ...", s. 8.

⁵³ 29 Cemaziyelahir 1115 (9 Kasım 1703), GŞS, nr.190, s. 679.

⁵⁴ Yahudiler İngiltere'den 1290'da sürüldüler. 1656'da Yahudilerin İngiltere'ye dönüşüne izin verildi. Ancak İngilizlerin gözünde hala problemli ve ikinci sınıf idiler. Nitekim 1753'te İngiliz vatandaşı olmalarına izin verildi (Harold Pollins, *Economic History of the Jews in England*, Fairleigh Dickinson University Press, London-Toronto 1982, s. 15-4).

⁵⁵ Esther Benbassa, *The Jews of France: A History from Antiquity to the Present*, Princeton University Press, 1999 ve Bernhard Blumenkranz (ed), *Histoire Des Juifs en France*, Paris 1972.

⁵⁶ Esther Benbassa, *age*, s. 11 vd.

bulunmaktaydı. Fakat vaziyet XV. asrın ikinci yarısında değişti. Marsilya Yahudileri nadiren deniz aşırı ticarete katıldılar⁵⁷.

Fransa tüccarlarının Osmanlı denizlerinde ve sınırları içerisindeki ticarî faaliyetleri Kanuni Sultan Süleyman zamanında elde ettikleri kapitülasyonlar sonrasında başladı. Takip eden yüzyıllarda büyüyen ticaret hacmi, Fransa açısından bir hayli önemliydi⁵⁸.

Fransız Yahudilerinin ya da Fransa bayrağı taşıyan gemilerle ticaret yapan Yahudilerin bu zaman diliminde Levant'ta ticaret yaptıklarını ispatlayan bir mahkeme kaydı bulunmaktadır. Buna göre XVII. asrın sonlarına ait bu vesikada (ki bir ferman suretidir), Gıyami adlı Fransız vatandaşı Yahudi'nin Galata'da ticaret amacıyla bulunması sebebiyle vergilerini Fransız tüccarların ödediği miktarda ödemesi istenmekteydi. Bu Yahudi'nin başvurusu Fransız elçisi Fotna Dekiragi (Pierre de Girardin) aracılığı ile oldu. Aslında süreç elçinin hem bu Yahudi hem de kendi bayrakları altında Osmanlı ülkesinde ticaret yapmaya gelen ve elçi, konsolos ya da kethüdası olmayan Portekiz, Katalan, Messina ve Alkona gibi yerlerin tüccarlarının Fransız tüccarlarının verdiği gümrük vergilerini ödemelerini temin etmek üzere Osmanlı'ya başvurusu ile başladı⁵⁹. O sırada Edirne'de olan ve elçinin ricasını görüşen Osmanlı divanı, hem İstanbul'da bulunan sadaret kaimmakamına hem de Galata kadısına Gıyami'nin ve farklı Avrupa ülkelerinden olup da Fransız gemileriyle İstanbul'a gelen tüccarlara gümrük vergisi hususunda (getirdiği ve götürdüğü mallar için) dikkatli olmaları konusunda padişah fermanını gönderdi⁶⁰.

SONUÇ

Levanten Yahudilerin yükselişinde Osmanlı Devleti'nin bahşettiği himayeci yaklaşım ve dinî özgürlüğün Venedik Yahudilerinin XVII. asırda neden Galata'da bulduklarının gerekçesi olarak ilk sırada yer aldığı vurgulanmalıdır. Avrupa'da sürgün, engizisyon ve tecritle sık sık yüz yüze gelen Yahudilerin Osmanlı sınırları içerisinde bunun tam da aksi bir uygulama ile karşılaşmaları, bu makalenin ana konusu olan müste'men Yahudilerin neden Galata'da buldukları sorusuna açıklık getirmektedir. Uluslararası ticaret Venedik Yahudileri için bir ana enstrüman konumundaydı. Fakat unutulmamalıdır ki tanınma, dinî serbestiyet ve

⁵⁷ Eliyahu Asthor, "New Data for the History of the Levantine Jewries in the Fifteenth Century", *The Jews and the Mediterranean Economy 10th-15th Centuries*, Variorum Reprints, London 1983, s. 69.

⁵⁸ Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Brill, Leiden 1999, s. 13 vd.

⁵⁹ Bu devletlerin adının geçmesi buralardan gelen ve Fransız bandıralı gemilerle ticaret yapan Yahudilerin işaret edilmiş olduğunu düşündürmektedir.

⁶⁰ Evahir-i Safer 1096 (4 Şubat 1685), GŞS, nr.133, s. 139.

yaşama hakkı Yahudiler açısından hayatî can damardı. Venedik idaresi bunu anladığında bir hayli gecikmişti. Yahudilerin 1589'dan sonra Venedik'teki varlığı nispeten daha yolunda gözüксе de Osmanlı şehirlerinden göçüp Venedik'e yerleşen Yahudilerin İstanbul ile olan bağları bir anda kopmadı ve süregeldi.

Galata Şer'iyye Sicillerinden elde edilen belgelerden de anlaşılacağı üzere Yahudi müste'menlerin İstanbul'a gelmelerinin ana sebebi ticaretti. İstanbul'un uluslararası ticaret açısından Avrupa için taşıdığı öneme paralel olarak⁶¹ Avrupalı Yahudilerin şehre gelmeleri ve bir takım ticari alış verişte bulunmaları şartı bir durum değildir⁶². Burada temas edilmesi lüzumlu olan ana mevzu, Osmanlı yönetiminin ulus ve din mefhumları üzerinden tanımlayıcı ve onaylayıcı bir bakış açısına sahip olmasıdır. Avrupalı Yahudilerin de tıpkı diğer Avrupalılar gibi ahidnâme hukuku dairesinde haklara sahip olmaları, Osmanlı idaresinin uluslararası ticaretin işleyişi hususundaki vukufiyetini ispat etmektedir.

Belgelerde geçen *mütemekkin* ve *sakin* kelimelerinden anlaşılması gereken hususiyet, müste'men Yahudilerin uzun süreler için İstanbul'da bulunmalarının önemini göstermektedir. Ayrıca bu iki kelime şu bakımdan da ehemmiyetlidir: Yahudiler için Osmanlı başkenti her bakımdan korunaklı bir ticarî üstür.

Levantini ve Potentini Yahudileri Akdeniz ticaretinde etkili bir konuma gelerek Galata'da yani imparatorluğun bu ana ticaret merkezinde kendilerine yer edinmeleri çok da zor olmadı. Çoğu acenta olan ve Venedik'teki yakınlarının ticarî şirketleriyle bağları bulunan bu Yahudiler, ahidname şartları gereği birer müste'men olarak kabul edildiler ve bu statü çerçevesinde işlerini yürüttüler.

Netice olarak, farklılıkların olabildiğince bol ve bir arada yaşayabildiği bir ticaret şehrinde, Avrupalı Yahudilerin neredeyse tüm unsurlar ile bağlantıları bulunmaktaydı. Müslüman tüccarlar, devlet görevlileri, zimmî Yahudiler, Avrupalı tüccarlar ve diğerleri ile rahatlıkla bağlantı kurdular. Çoğu zaman yasal seyir içerisinde gerçekleşen bu ilişkiler, kanun dışına çıktığında ya hapisle ya da zorunlu firar ile sonuçlandı. İstanbul'daki Venedik topluluğunun bir parçası olarak kabul gören müste'men Yahudiler, başkentin canlı ve enerjik ticarî ve sosyo-kültürel hayatına uyum sağladılar ve Osmanlı'ya münhasır sistemin işleyişine bir nebze de olsa katkıda bulundular.

⁶¹ Mesela Venedikliler için İstanbul'un önemine dair bk. Halil İnalcık, "An Outline of Ottoman Venetian Relations", *Venezia Centro di Mediazione tra Oriente e Occidente*, Firenze 1976, 15-16, s. 83-90.

⁶² Uluslararası ticaretin Yahudiler için ana eğilim olduğuna dair bk. Daniel Goffman, "Jews in Early Modern Ottoman Commerce", *Jews, Turks and Ottomans* (ed. Avigdor Levy), Syracuse University Press, New York 2002, s. 15.

KAYNAKÇA

- Galata Şer'iyeye Sicilleri (GŞS), nr.110, 131, 133, 185, 190, 197.
- Arbel, Benjamin, *Trading Nations Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*, Brill, Leiden 1995.
- Asthor, Eliyahu, *The Jews and the Mediterranean Economy 10th-15th Centuries*, Variorum Reprints, London 1983.
- Benbassa, Esther, *The Jews of France: A History from Antiquity to the Present*, Princeton University Press, Princeton 1999.
- Dursteler, Eric R., *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2006.
- Eldem, Edhem, *French Trade in İstanbul in the Eighteenth Century*, Brill, Leiden 1999.
- Finlay, Robert, "The Foundation of the Ghetto: Venice, the Jews, and the War of the League of Cambrai", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 126/2, 1982, s.140-154.
- Goffman, Daniel, "Jews in Early Modern Ottoman Commerce", *Jews, Turks and Ottomans* (ed. Avigdor Levy), Syracuse University Press, New York 2002, s.15-34.
- İnalçık, Halil, "An Outline of Ottoman Venetian Relations", *Venezia Centro di Mediazione tra Oriente e Occidente*, Firenze 1976, 15-16, s.83-90.
- İnalçık, Halil, "Foundations of Ottoman-Jewish Cooperation", *Jews, Turks and Ottomans* (ed. Avigdor Levy), Syracuse University Press, New York 2002, s.3-14.
- Köse, Metin Ziya, "Akdeniz ve Avrupa Tarihi Kaynağı Olarak Galata Şer'iyeye Sicilleri", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*(ed. Haydar Çoruh-M. Yaşar Ertaş-M. Ziya Köse), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s.151-173.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Avrupa Tüccarı", *DİA*, 4, İstanbul 1991,s.159.
- Lane, Frederic C., *Venice A Maritime Republic*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1973.
- Özel, Ahmet, "Müste'men", *DİA*, 32, İstanbul 2006, s.140-143.
- Pollins, Harold, *Economic History of the Jews in England*, Fairleigh Dickinson University Press, London-Toronto 1982.
- Pullan, Brian, *The Jews of Europe and the Inquisition of Venice, 1550-1670*, Tauris, London 1997.
- Ravid, Benjamin C.I., "The First Charter of the Jewish Merchants of Venice, 1589", *AJS Review*, 1, 1976, s.87-222.
- Ravid, Benjamin, "The Legal Status of the Jews in Venice to 1509", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, 54, 1987, s.169-202.
- Ravid, Benjamin, "Contra Judaeos" in Seventeenth-Century Italy: Two Responses to the "Discorso" of Simone Luzzatto by Melchior Palontrotti and Giulio Morosini", *AJS Review*, 7/8, 1982/1983, s.301-351.
- Rozen, Minna, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453-1566)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.
- Shmuelevitz, Aryeh, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries*, Brill, Leiden 1984.
- Stow, Kenneth R., "The Papacy and the Jews: Catholic Reformation and Beyond", *Jewish History*, 6- 1/2, 1992, s.257-279.
- Şakiroğlu, Mahmut, "Frenk", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s.197-199.
- Wachtel, Nathan, "Diasporas marranes et empires maritimes (XVIe-XVIIIe siècle)", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 61/2, 2006, s.419-427.

